

GÖZETİM, YAPAY ZEKÂ VE KULLANICI SÖZLEŞMELERİ BAĞLAMINDA BİR İNCELEME: BLACK MIRROR “JOAN IS AWFUL” DİZİSİ ÖRNEĞİ

Emre EROĞLU* Nesrin AKINCI ÇÖTOK**

A STUDY IN THE CONTEXT OF SURVEILLANCE, ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND USER AGREEMENTS: THE EXAMPLE OF BLACK MIRROR TV SERIES “JOAN IS AWFUL”

Özet

İnternetin iletişim sahasına eklenmesiyle başlayan dijitalleşme, kuşkusuz iletişim yöntemlerinde de devrim yapmış, yazılı, sesli, görüntülü ve bazen birçoğunu da kapsayacak şekilde iç içe geçmiştir. Bununla birlikte özellikle 2000’li yıllardan itibaren hayatımıza giren dijital medya ile sosyal medya platformları da bireylerin hem gündemi ve trendleri takip edebilmesinde hem de kendi kimliklerini inşa edebilmelerinde önemli roller üstlenmiştir. Her şeyden önce bu araçlarla birlikte bugüne kadar görülmeyen aktif katılımlı bir iletişim ve izleme etkinliğinden söz etmek olanaklı hale gelmiştir. Her ne kadar yeni medya ortamları bu özellikleri ile cazip olsa da aynı zamanda gözetimin ve mahremiyet ihlallerinin yeni araçları olarak konumlanmış, bireylerin yaptığı her şeyin gönüllü olarak sergilendiği bir vitrine dönüşmüştür. Son yıllarda yapay zekâ teknolojilerinin de bu alanda yoğun olarak kullanımıyla birlikte insanların yapmadığı şeyleri yapar, konuşmadığı şeyleri konuşur gibi gösteren deepfake kavramı ortaya çıkmış, kişilerin itibar ve güvenlerini zedeleyecek, toplumlarda infial yaratacak boyutlara evrilmiştir. Bu kapsamda bu çalışmanın amacı, dijitalleşme ve yeni medya ortamlarının bireyler üzerindeki etkilerini Black Mirror Dizisi’nin “Joan is Awful” (Joan İğrenç Biri) bölümü üzerinden incelemektir. Yapılan içerik analizi sonucunda öne çıkan temalar ise gözetim, kullanıcı sözleşmeleri, gerçekliğin manipülasyonu ile yapay zekâ ve deepfake’dir.

Anahtar sözcükler: Yeni Medya, Gözetim, Yapay Zekâ, Deepfake, Kullanıcı Sözleşmeleri.

Abstract

Digitalization, which started with the addition of the Internet to the field of communication, has undoubtedly revolutionized the methods of communication and intertwined written, audio, video and sometimes many of them. In addition, digital media and social media platforms, which have entered our lives especially since the 2000s, have played an important role in enabling individuals to follow the agenda and trends and to construct their own identities. First of all, with these tools, it has become possible to talk about an active participatory communication and monitoring activity that has not been seen before. Although new media environments are attractive with these features, they have also been positioned as new tools of surveillance and privacy violations, and have turned into a showcase where everything individuals do is voluntarily displayed. In recent years, with the intensive use of artificial intelligence technologies in this field, the concept of deepfake, which pretends that people do things they do not do and speak things they do not speak, has emerged, and has evolved to dimensions that will damage the reputation and trust of individuals and cause outrage in societies. In this context, the aim of this study is to examine the effects of digitalization and new media environments on individuals through the “Joan is Awful” episode of Black Mirror. As a result of the content analysis, the prominent themes are surveillance, user agreements, manipulation of reality, artificial intelligence and deepfake.

Keywords: New Media, Surveillance, Artificial Intelligence, Deepfake, User Agreements.

* Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, emre.eroglu2@ogr.sakarya.edu.tr, Orcid: 0000-0002-7660-3671

** Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi, nakinci@sakarya.edu.tr, Orcid: 0000-0003-3577-8325

Giriş

İnternet ve iletişim teknolojilerinin gün geçtikçe gelişim gösterdiği günümüzde medyanın yapısı da dönüşüme uğramış, internet ve internet tabanlı iletişim ortamları yeni medya kavramı ile anılmaya başlanmıştır. İletişimin sesli, yazılı ve görüntülü her biçimini yeni medya ortamlarında gerçekleştirmek mümkün hale gelirken, kullanıcıların içerik üretimine aktif olarak katılabilmeleri ve özellikle geri bildirimin mümkün hale gelmesi, yeni medyayı geleneksel medyadan ayrı bir yere konumlandırmıştır (Aydoğan, 2019, s.57). Dahası geleneksel medyada farklı farklı araçlardan (gazete, radyo, televizyon, sinema) ulaşılan içeriklere internet erişimi olan tek bir aygıttan (mobil telefon, tablet, dizüstü bilgisayar vb.) erişebilmek son derece kolay bir hale gelmiştir.

Yeni medyanın insan hayatını kolaylaştıran yönleriyle birlikte, bir takım olumsuz özellikleri de bulunmaktadır. Nitekim yeni iletişim teknolojilerinin kişinin mahrem alanlarına sızacak kadar olumsuz yanları da olabilmektedir. Özellikle akıllı teknolojik araçlara sahip olan herkes otomatik olarak kendini gözetim de açmış bulunmaktadır. İnternet üzerinden gerçekleştirdiğimiz banka işlemlerinden, alışveriş yaptığımız e-ticaret sitelerine, kullandığımız sosyal medya platformlarından, internette gezindiğimiz web sayfalarına kadar tüm hareketlerimiz kayıt edilmekte ve veri olarak kullanılmaktadır. Şüphesiz gözetim faaliyetleri sadece internet ve yeni medya döneminde gerçekleştirilen bir olgu değildir. Tarih boyunca egemenliğini sürdürmek isteyen iktidarlar çeşitli şekillerde gözetimden yararlanmıştır (Dolgun, 2005). Ancak internet ve yeni medya dolayimli teknolojiler gözetleme pratiğini çok daha sistematik bir hale getirmiş, verilerin elde edilmesi, işlenmesi ve gerektiğinde satılması işlemini çok daha basite indirgemıştır. İnternette yapılan aramalar ve ziyaret edilen web sayfaları, her hareketin adeta bir parmak izi gibi IP numarası bırakmasına neden olmakta, internet ortamında ücretsiz sunulan tüm hizmetlere bireysel bilgilerin girilmesi ise insanları sayısal bir veriye dönüştürmektedir. Bu veriler genellikle milyonlarla açıklanmaktadır (Kırık ve Ergün, 2019, s.445). Nitekim Google üst kademe yöneticilerinden Eric Schmidt, zama-

nın başlangıcından 2003 yılına kadar geçen süre zarfında üretilen verilerin toplamının 5 milyar gigabyte hacminde olduğunu ifade etmiş, ancak bu ölçekte bir verinin bugün iki günde üretilebildiğine dikkat çekmiştir (Pari-ser, 2011, s.11.den aktaran; Kuş, 2016, s.112-113). Bu kapsamda büyük veri (big data) "tek bir sunucu veya masaüstü bilgisayarda yürütülen geleneksel "yerel" tekniklerle yönetilemeyen veya analiz edilemeyen ve milyonlarca kaynaktan gelen veri kitlelerini (bir arama motorunun deposundan, internet araştırmalarından, Wikipedia'nın veri tabanından alınan veriler gibi)" açıklamak için kullanılan bir kavramdır (European Digital Rights, 2013, s.11). Kişilerin dijital platformlar aracılığıyla etkileşim içerisinde bulunarak ortaya çıkan kişisel bilgileri, bilgi ekonomilerinde alınıp satılabilen bir meta konumuna gelmiş, daha iyi hizmet ve ürünlere ulaşabilme arzusu bireylerin bu ortamlarda daha fazla veri paylaşmasına ve bu verilerin de daha kapsamlı bir biçimde izlenmesine imkân sağlamıştır (Eroğlu, 2018, s.131). Öte yandan sosyal ağ platformlarının kullanıcıları için hazırladığı kullanıcı sözleşmeleri ile kullanıcı politikaları da üçüncü kurum ve kuruluşlarla paylaşma rızalarını da kapsamaktadır. Yine bu husus bireylerin verilerinin bir pazarlama unsuru olarak kullanılmasına imkan verirken, herhangi bir ürün hakkında araştırma yapan bir birey sosyal ağlarında ilgili ürün ve benzerlerinin reklamlarına maruz kalabilmektedir (Hanaylı vd., 2018, s.393). Bunun en yakın örneğini ise 'Cambridge Analytica Skandalı' oluşturmaktadır. Bu skandal ile Facebook'un güvenlik taahhüdü çerçevesinde kendi istekleriyle bireysel verilerini ortaya koyan kişilerin verileri, kendi bilgi ve izinleri olmadan Cambridge Analytica isimli araştırma şirketi tarafından toplanmış ve birtakım politikacılar için hedef kitleye uygun reklam ve söylem oluşturulmasını mümkün kılmıştır (Aksoy & Türkölmez, 2020, s.48).

Yeni medyanın yanı sıra hayatımıza giren bir diğer kavram da yapay zekâdır. Sağlıktan, ticarete, ulaşımdan, eğlenceye ve eğitime kadar birçok alanda kullanılan yapay zekâ uygulamaları ile insanların hayatları kolaylaştırırken, büyük veri kümelerinin analiz edilmesi, işlenmesi de oldukça basite indirgenmiştir. Ayrıca yapay zekânın görsel, işitsel ve video içerikleri üretmedeki geniş kapasitesi saye-

sinde, kişinin hiç yapmadığı şeyleri yapar, konuşmadığı şeyleri konuşur hale getirmek olanaklı bir hale gelmiştir. Kişinin yüzünün müstehcen video içeriklerine eklenmesinden, siyasetçilerin yüz, mimik ve seslerinin kullanılarak gerçeğinden ayırması zor videolar üretilmesi gibi örnekler her geçen gün artmaktadır (Payne, 2025). Konunun en kritik noktası ise bireylerin izinlerinin dışında video ve seslerinin oluşturulabilmesidir.

Black Mirror dizisinin 6. Sezon 1. bölümü olan "Joan is Awful" (Joan İğrenç Biri) da hem gözetim pratikleri hem yapay zekâ ve deepfake teknolojisi hem de tüm bunların etik ve mahrem alanlara nasıl zarar verdiğini göstermektedir. Bu bağlamda dizinin bu bölümü doküman analizi kapsamında nitel içerik analizi yöntemiyle incelenmiş, ortaya çıkan temalar yorumlanmıştır.

Yeni Nesil İletişim Teknolojileri ve Yeni Medya

İnternet ve iletişim teknolojilerinin her geçen gün geliştiği günümüzde medya da bundan payını almış, medyada dijitalleşme süreci başlamıştır. İçinde bulunduğumuz çağda kitle iletişim araçları, bilgisayar-internet sistemleriyle entegre hale gelmekte, kitle iletişim araçlarının bilgisayar ve internet temelli bir biçime bürünmesi ile bu teknolojiler "yeni" olarak nitelendirilmektedir. Dahası yeni iletişim teknolojileri kişiyi pasif konumdan aktif konuma getirmeyi olanaklı hale getirmiştir (Aydoğan, 2019, s.57). Binark, yeni medya nitelemesindeki "yeni" teriminin kullanılma sebebini, "bu ortamların geleneksel medya metinlerindeki üretim ve tüketim sürecindeki kurumsallaşmayı, profesyonelleşmeyi, izler-kitlenin pasifliğini ve tüketiciliğini ortadan kaldıran bazı bileşenlere sahip olmasıdır" şeklinde açıklamaktadır (2015, s.9).

Günlük hayatın hem vazgeçilmez unsurları hem de gereklilikleri olarak düşünülebilen, cep telefonu, bilgisayar, tablet, internet başka bir ifadeyle sayısal teknolojilerin tümü yeni medya ortamı bağlamında ele alınabilir (Kara, 2013, s.10). Dolayısıyla internet temeline dayanan ve sayısal teknolojilerle bütünleşen yeni medyanın gündelik yaşamdaki kullanımı, kişilerin cep telefonu veya tablet aracılığıyla haberleri okuyabilmeleri, bunlara yorum yapabilmeleri ve çektikleri fotoğrafları

da eş zamanlı olarak sosyal platformlarda paylaşabilmeleri gibi örneklerle açıklanabilmektedir (Kırık, 2017, s. 233). Kültürel kimliğin dönüşmesinde önemli bir destek sunan elektronik medya, telefon, radyo, televizyon, bilgisayar gibi araçlar ve bunların hepsini bünyesinde bütünleştiren multimedya, bireyselliğin biçimlendirilmesinde kelime, ses ve görüntüleri yeni baştan şekillendirmektedir (Poster, 2021, s. 112). Manovich'in de (2021, s. 61) belirttiği gibi yeni medyanın "yeniliği" kendi bünyesine her zaman yeni özellikler katmasından kaynaklanmaktadır.

Yeni medyayı geleneksel medyadan ayıran ve onu farklı bir konuma yerleştiren bir takım özellikleri vardır. Bu özellikleri; "dijitallik, etkileşimsellik, multimedya biçemselliği ve kullanıcı türevli içerik üretimi, hipermetinsellik, yayılım ve sanallık" olarak sıralamak mümkündür (Binark & Löker, 2011).

Dijitalleşme esas olarak bir iletişim içeriğinin, başka bir ifadeyle görüntü, ses veya metnin bilgisayarların kavrayacağı verilere dönüştürülmesine, kısacası 0-1 ikili sayı düzeninde kodlanması sürecine atıfta bulunmaktadır (Kara, 2013, s.14). Yeni medyanın bir diğer önemli özelliği ise etkileşimdir. Bu bağlamda, interaktif olmak, (yeni medya 'izleyicisinin' bireysel üyeleri) eriştikleri görüntü ve metinlere doğrudan müdahale etme ve bunları değiştirme becerisini ifade eder. Böylece yeni medya izleyicisi, görsel kültür, film ve televizyon 'izleyicisi' ya da edebiyat 'okuyucusu' olmaktan ziyade bir 'kullanıcı' haline gelmektedir (Lister vd. 2009, s.22). Başka bir ifadeyle geleneksel medya ortamlarında pasif durumda olan alıcılar, medyanın dönüşüm sürecinde daha aktif bir pozisyona geçmişlerdir (İspir, 2013, s.18). Dahası kullanıcı içeriği üreten, katkı veren ve aktaran rolündedir (Birsen, 2013, s.27).

Multimedya biçemselliğinde ses, imge, metin ve sayısal veriler gibi birbirinden başka veri biçimleri birlikte yer almaktadır. Yeni medyanın dijitallik özelliğinden kaynaklanan multimedya biçemselliği kullanıcı türevli içerik üretimini de teşvik etmektedir (Binark & Löker, 2011, s.10). Kullanıcı türevli içerik üretimi ise yeni medya ortamlarında ve özellikle sosyal ağ platformlarında kullanıcıların içerik oluşturup, dolaşıma sokabilme kapasitesine göndermede bulunmaktadır. Kullanıcı türevli

içeriğin öncüsü olarak bloglar gösterilirken, wikipedia, youtube, instagram, facebook gibi sosyal medya platformları da kullanıcı türevli içerik üretimine dayalı olarak işlerlik göstermektedir (Filibeli, 2018, ss. 455-456). Yeni medyanın bir diğer özelliği hipermetinselliklerdir. Hipermetin ise "dijital medyadaki her tür verinin farklı öbeklerini birbirine bağlayan tek biçimli kod" olarak tanımlanmaktadır (Van Dijk, 2018, s.24). Bu özellik sayesinde internet kullanıcısı aynı sayfa üzerindeki bir metnin içindeki bir yere veya diğer sayfalara linkler vasıtasıyla erişebilmektedir (Birsen, 2013, s.43).

Yeni medyanın bir başka özelliği ise yayılım ve sanallıktır. Hipermetinsellik özelliğinden beslenen yayılım, metnin çabucak dağılmasıyla birlikte farklı zamanlarda ve uzamlarda tekrar tekrar ulaşılabilmesini olanaklı kılar (Binark & Löker, 2011, s. 12). Genel anlamda gerçeklikten uzak ve bağımsız bir kavram olarak değerlendirilen sanallık ise bireylerin yeni medya aracılığıyla yapay zekâ ve diğer bireylerle etkileşim kurduğu ortam ve deneyimi kapsamaktadır (Bayraktutan, 2013, s.104).

Panoptikon'dan Omnipotikon'a Gözetimin Dönüşümü

İnsanın var olduğu günden bu yana gözetim olgusu da her zaman var olmuştur. Fransızca surveiller fiilinden türeyen ve 'bakarak olmak' manasını taşıyan gözetim, boş bir meraktan ziyade insan eylemlerine odaklanmaktadır (Lyon, 2013, s.30). Modernite öncesinde toplumsal kontrole ilişkin olarak gerçekleştirilen gözetim, kabileler, imparatorluklar, monarşiler ve dinlerin egemenliğini sürdürme aracı olarak konumlandırılmıştır (Dolgun, 2005, ss.9-10). Giddens'e göre modern olmayan devletlerde gözetleme uygulamalarında yazının önemli bir yeri bulunmaktadır. Nitekim yazı sadece konuşmanın bir temsili değil aynı zamanda kayıt ve hesap tutmak için bir yöntem olarak ortaya çıkmıştır. Bunların yanı sıra yazı; bir kayıt aleti olarak, olay ve aktivitelerin düzenli bir şekilde listelenmesini, bilginin depo edilmesini, belli olay alanlarının standart hale gelmesini ve tüm bunların hepsinin koordine edilmesini mümkün kılmaktadır (Giddens, 2008, s.66). Modern devletin doğması ise toplumun kontrol altına alınabilmesi ve kaydedilmesi ile toplumun denetlenmesi gereksinimini

ortaya çıkarmış, vergi verenlerin ve tarlada ki ürünlerin kaydedilmesi ile başlayan gözetim, askere alımların kaydedilmesi ve nüfus sayımları ile devam etmiştir (Kırık ve Ergün, 2019, s.411).

Gözetim, modernitenin ana yansımalarından biri olarak kabul edilmektedir. Modern çağda gözetim uygulamaları daha derin ve sistematik bir yapıya bürünmüş; bu yönüyle geleneksel ve feodal toplumların ilkel gözetim pratiklerinden ayrılarak farklı bir konuma yerleşmiştir (Sucu, 2012, s.128). Gözetimin batıdaki kurumsallaşmasında ilk aşamayı ise kapatılma uygulamaları oluşturmuştur. Her ne kadar bu tür uygulamalara ilk olarak ortaçağda salgın hastalıklar sebebiyle rastlanmış olsa da, 17. Yüzyılda Foucault'nun "Büyük Kapatılma" olarak nitelendirdiği köklü bir dönüşüm süreciyle kapatılma yeni bir boyut kazanmıştır (Dolgun, 2010, s. 510-511). 17. yüzyılda kapatılmaya yol açan veba salgınında kentte alınan önemler; kentin kapatılması, evden dışarı çıkışların yasak hale getirilmesi, başıboş hayvanların öldürülmesi, ekmek ve şarapların cadde ve evlerin arasında küçük tahta kanallardan satıcı ile hiçbir iletişim olmadan temin edilmesi gibi uygulamalardan oluşurken, her mahalleye ise bir yetkilinin atanması ile gözetim uygulamaları sağlanmıştır (Foucault, 1992, s.245-246).

Toplumsal yaşamın kurumsal olarak merkezi ve yaygın bir özelliği olarak gözetim için ise 19 yüzyıla kadar beklemek gerekmiştir. 19 yüzyıldan itibaren genişleyen sistematik gözetim, geniş ölçekte, Avrupa ulus-devletleri içinde askeri örgütlenmenin, endüstriyel kasa ve şehirlerin, devlet idaresinin ve kapitalist işletmelerin gelişmesiyle birlikte ortaya çıkmıştır (Lyon, 1994, s.24). Modern dönemdeki gözetim uygulamaları başlangıçta usta-başlıların işçileri denetleyerek işten kaytaranları ikaz etmesiyle ortaya çıkmış, teknolojinin ilerlemesi ise bu gözetim mekanizmasını ustabaşılardan kameralara devretmiştir (Aslan-yürek, 2016, s.87).

Modern dönemde gözetimin biçiminde değişimler olmuş, hem bireyi hem de toplumu gözetleme faaliyeti daha geniş bir şekilde elektronik bir boyuta taşınmıştır (Kalaman, 2019, s.5). Yirminci yüzyılın son yarısında kişisel bilgilerin ortaya çıkarılması için teknoloji kullanımında önemli bir artış görülmüş-

tür. Örnekler arasında video ve ses gözetimi, ısı, ışık, hareket, ses ve koku sensörleri, gece görüş gözlükleri, elektronik etiketleme, biyometrik erişim cihazları, uyuşturucu testi, DNA analizi, e-posta ve web kullanımı dahil olmak üzere bilgisayar izleme ve uzman sistemler, eşleştirme ve profillemeye, veri madenciliği, haritalama, ağ analizi ve simülasyon gibi bilgisayar tekniklerinin kullanımı yer almaktadır (Marx, 2002, s.9). Bu kapsamda gözetim araç ve eylemleri tüm insanlığı izleyebilecek bir düzeye erişilmesine imkân sağlayarak, gözetimin kitlesel düzeyde yapılabilmesini oldukça basite indirgemıştır (Kalaman, 2019, s.5). Bauman ve Lyon'un da (2016, s.15) ifade ettiği gibi, iktidarın elektronik teknolojiler aracılığıyla kendini görünür kıldığı bu dönemde fiziksel manada duvar ve pencerelere olan ihtiyaç geniş ölçüde ortadan kalkmış yerine ise sanal güvenlik duvarları ve pencereleri gibi dijital unsurlar geçmiştir.

Arslantaş-Toktaş vd. göre (2012) devletin kendi vatandaşını gözetim altına almasında üç ana gerekçe bulunmaktadır: Bu gerekçelerin ilki modern devletin her şeyi hesaplanabilir ve okunabilir olarak görmek istemesidir. İkinci gerekçe, devletin vatandaşlarını muhtemel suçlu olarak görmesidir. Bu gerekçenin altında 11 Eylül 2001 saldırısı, 7 Temmuz 2005'te gerçekleştirilen Londra Metrosu saldırısı ve 11 Mart 2004'te gerçekleştirilen Madrid Metrosu saldırısı gibi terör olayları yatmaktadır. Son gerekçe ise ulusal güvenliğinin hâkim kılınmak istenmesidir. Bu esasında devletin tüm bireylerini olası suçlu olarak görmesini vurgulamaktadır (s.25). Dolayısıyla birtakım güvenlik önlemleri sebebiyle, caddelerden, havalimanlarına, alışveriş merkezlerinden hastanelere varıncaya dek rastladığımız kameralar, bir yandan kendimizi güvende hissetmemize sebep olurken bir yandan da kontrol edilmeyi yasal hale getirmektedir (Ay & Sezer, 2019, s.117).

Devletin vatandaşını gözetim altına almasının bazı anlaşılır yanları ve avantajları da bulunmaktadır. Nitekim demokratik toplumlarda rahat ve güvenli bir yaşam ile kamusal alanda sunulan hizmetlere nitelikli ve konforlu bir şekilde erişebilmek gözetimin bu anlamda yükselişine sebep olmuş, modernleşen devletin bu hizmetleri verebilmesi ise herkesin kimlik numarası ve sosyal güvenlik

numarası vb. ile kayıt altına alınmasını gerektirmiştir (Karakehya, 2009, s. 332). Devletler bu gözetim biçimini, vatandaşların refahı ve işlerin daha sistemli bir sürdürülmesini odak noktası haline getirerek açıklamaya çalışmaktadır. Ayrıca devletin kendi iktidar ve gücünün devamlılığı da böylesine bir bilgi edinme sürecine ihtiyaç duymaktadır (Tümurtürkan, 2010, s.15).

Gözetim toplumuna ilişkin düşünceleri tekrar gündeme getiren isim ise "Hapishanenin Doğuşu" adlı eseriyle Fransız filozof Michel Foucault olmuştur. İngiliz hapishane reformcusu Jeremy Bentham'ın mimari modeli olan panoptikondan etkilenen Foucault, bunu metaforik anlamda kullanarak, tüm toplumun gözetim altına alınması, denetlenmesi ve disiplin altına alınmasına vurgu yapmıştır (Tümurtürkan, 2010, s.8). Jeremy Bentham'ın halka şeklinde yapılandırılan bu hapishane modelinde merkezi bir kule bulunurken, kule halkanın içerisini gören büyük pencerelere sahiptir. Çevre bina hücrelere ayrılmış, hücreler biri kuleye doğru olan biri de dışarıyı gören ve ışık kaynağının hücreye girişini sağlayan iki tane pencereden oluşmaktadır (Foucault, 1992, s.251). Bu husus kuleye tek bir gözetmen yerleştirmeyi kolaylaştırırken, tek bir hücreye ise bir hasta, mahkûm, işçi, deli veya öğrenciyi konumlandırmak kâfidir. Görülmeden gözetim yapmanın mümkün olduğu bu tasarım, devamlı görme ve tanıma imkânı sağlayan mekânsal birimler ortaya çıkarmaktadır (Foucault, 1992, s. 251).

Bireylerin okul, hastane, işyeri ve hapishane gibi kapalı mekânlarda gözetim altında tutulduklarını keşfeden Foucault'a göre, her durum kendi panoptik prensiplerine bağlıdır: Bunlar otomatik bir iktidar mekanizması içinde bireyleri denetimde tutmak, bir şablona sokmak ve kapsamaktır (Lyon, 2013, s.90-91). Başka bir ifadeyle panoptikon, gözetime tabi tutulanları sürekli olarak görülebildiklerinin farkında olmaları anlamında otomatik bir iktidar mekanizması fonksiyonu görmektedir (Marshall, 2005, s.574). Sürekli kontrol sağlayan bir iktidar aracı örneği de George Orwell'in 1984 romanındaki 24 saat açık kalan teleekrandır. Panoptikondaki kule ve gözetleyiciler 1984'te yerini teleekranlar ve onların vasıtasıyla kişileri gözetim altında tutan 'Büyük Birader'e (Big Brother) bırak-

maktadır (Arslantaş-Toktaş vd., 2012, s.32). Bugün ise merkez kulenin nerede olduğu belirgin değildir ancak her an her yerde olduğunu tahmin etmek de güç değildir. Nitekim internet teknolojisinin de tesiriyle birlikte yaşamımızın her detayı kaydedilmektedir. İnternete bağlı olduğumuz her an ulaşılabilir bir konumda yer alırken, yalnızca kameralarla değil telefonlarımızın mikrofonları ile de seslerimizin her an fark edebilme potansiyeli vardır (Ay & Sezer, 2019, s.121).

Panoptikonun ardından ortaya atılan bir kavram da sinoptikondur. Panoptikondaki mantık az sayıda bireyin çok sayıda bireyi izlemesine dayanırken, kavramı ortaya atan Thomas Mathiesen'e (1997) göre sinoptikon ise, çok sayıda bireyin az sayıda bireyi izlemesini vurgulamaktadır (Lyon, 2013, s.289). Bu kapsamda, kitle iletişim medyası olarak konumlandırılan radyo ve televizyon gibi araçlar sinoptikonun ana öğeleri arasında yer almaktadır (Öztürk, 2013, s.140). Günümüz toplumu ise 20. yüzyılın sonlarından itibaren elektronik ağlar ve dijital gözetim teknolojileri dolayısıyla huzur ve güven arayışı içinde bulunan bireylerin kendi rızaları ile gözetlenmeyi arzu ettikleri bir topluma dönüştürmüştür (Arslantaş-Toktaş vd., 2012, s.34). Bilgisayar ve veri tabanları ise panoptik yapıyı hapishane sınırlarının dışına iterek bireylerin kamusal alanda da gözetim altında tutulmasını sağlamıştır. Bu anlamda internet en etkili veri tabanı olarak bireylerin en yoğun şekilde gözetlendiği dijital bir hapishane kimliğine bürünmüştür. Ancak bu hapishane taş duvarlarla değil, IP numaraları ve sinyaller vb. gibi dijital unsurlarla çevrelenmiştir (Toprak vd., 2014, ss. 168-169).

Nitekim bu durum bizi başka bir kavram olan omniptikon'a götürmektedir. İlk defa Rosen'ın (2004) "The Naked Crowd" isimli eserinde kullandığı Omniptikon, Panaptikon ve Sinoptikonda iddia edilen düşüncenin ötesine geçerek herkesin herkesi gözetlediği bir boyuta geçilmesi olarak değerlendirilmektedir (Kalaman, 2019, s.6). Bugün küresel ölçekte geniş bir kullanıma sahip olan sosyal ağ siteleri ve bu platformlarda elde edilen beğeni, takipçi/arkadaş sayısı ve bireysel doyum herkesin izlenmeye istekli bir vaziyete gelerek, karşılıklı gözetime vurgu yapan omniptikonun en bilindik biçimi olarak hayat bulmaktadır (Okmeydan, 2017, s.61).

Yapay Zekâ ve Deepfake

Yapay zekâ (AI), dijital bir bilgisayarın veya bilgisayar kontrollü bir robotun genellikle zeki varlıklarla ilişkilendirilen görevleri yerine getirme yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Copeland, 2025). Say' a (2018) göre yapay zekâ ise "Doğal sistemlerin yapabildiği (zekice olsun ya da olmasın) her bilişsel etkinliği (gerekirse bedenleri olan) yapay sistemlere, daha da yüksek başarımlı düzeylerinde nasıl yaptırabileceğimizi inceleyen bilim dalıdır" (s.83).

Deepfake ise yapay zekâ (YZ) teknolojisiyle üretilen ve gerçekte var olmayan bir şeyi veya hiç yaşanmamış olayları yansıtan görüntü, video ve ses içeren sentetik medya olarak tanımlanmaktadır (Payne, 2024). Deepfake'lerin oluşturduğu en büyük tehlike, güvenilir kaynaklardan geliyormuş gibi görünen yanlış bilgileri yayma yetenekleridir (Techtarget, 2024). Deepfake'ler, öne çıkarılan kişilerin rızasıyla yaratılabilir de, daha sıklıkla rızaları olmadan yaratılırlar (Chesney & Citron, 2019, s. 1758). Nitekim deepfake'lerin ilk örneklerinden bazılarında çok sayıda ünlü siyasi lider, aktris, komedyen ve şovmenin yüzleri çalınarak porno videolara dönüştürülmüştür (Hasan & Salah, 2019, s. 41596). Deepfake'ler, çoğunlukla, yanlış bilgi yaratma ve politik açıdan önemli konularda kafa karışıklığı yaratma gibi kötü niyetli amaçlarla ilişkilendirilmektedir. Bunlar, aşağılama, sindirme ve taciz için kullanılmış ve yalnızca ünlüleri, politikacıları ve CEO'ları değil, sıradan vatandaşları da hedef almıştır (Payne, 2025).

Deepfake'ler, sahte içerik oluşturmak ve iyileştirmek için iki algoritma (bir oluşturucu ve bir ayırt edici) kullanır. Oluşturucu, istenen çıktıya dayalı bir eğitim veri seti oluşturarak ilk sahte dijital içeriği yaratırken, ayırt edici de içeriğin ilk versiyonunun ne kadar gerçekçi veya sahte olduğunu analiz eder. Bu süreç tekrarlanarak oluşturucunun gerçekçi içerik oluşturma konusunda gelişmesine ve ayırt edicinin de oluşturucunun düzeltmesi gereken kusurları tespit etme konusunda daha yetenekli hale gelmesine olanak tanır (Techtarget, 2024). Farid vd. (2019) göre ise deepfake'lerde 4 ana tür bulunmaktadır: Bunlar; yüz değiştirme, yüz canlandırması, yüz oluşturma ve konuşma sentezidir.

Yöntem

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi tercih edilmiştir. Doküman analizi, araştırılacak konuyla alakalı her çeşit sözel, işitsel veya görsel dokümanın incelenmesine dayanmaktadır (Şimşek, 2015, s.176). Robson'un da (2017, s. 399) da belirttiği gibi dokümanlar öncelikle yazılı olmak üzere, kitap, dergi, gazete, mektup ve ilanları, bununla birlikte resim, fotoğraf, tablo, film, TV programı gibi materyalleri içermektedir. Bu kapsamda bu araştırmada doküman olarak Black Mirror dizisinin 2023 yılında yayınlanan 6. sezon 1. bölümü nitel içerik analizi tekniğiyle incelenmiştir. İçerik analizi sadece metinlere bağlı olarak tercih edilen bir yöntem değildir. Televizyon programları ve çekimlerinden öğrenci resimlerin kadar farklı alanlarda da içerik analizi yöntemi kullanılabilir (Büyüköztürk vd., 2021, s.259). Nitel içerik analizinde ise içeriğin yapısal öğelerinden ziyade izleyici/dinleyici/okuyucuya aktardığı anlama odaklanılmaktadır (Şimşek, 2015, s.177). Bu kapsamda yapılan içerik analizi neticesinde kullanıcı sözleşmeleri, gözetim, yapay zekâ ve deepfake ile gerçeklik manipülasyonu temalarına ulaşılmış, temalara ilişkin bulgular ortaya konmuş ve sonuç bölümünde de detaylı şekilde tartışılmıştır.

Bulgular

Araştırmının bu kısmında, dizinin hikâyesine yer verildikten sonra nitel bulgulara geçilmiştir. Bulgular, örneklem olarak seçilen bölümün ön izlemesiyle belirlenen temalar üzerinden açıklanmıştır.

Bölümünün Hikâyesi: Black Mirror dizisinin 6. sezonunun ilk bölümü olan "Joan is Awful" (Joan İğrenç Biri) ana karakter Joan'un günlük hayatı üzerinden şekillenmektedir. Dizi, sıradan bir hayatı olan Joan'ın bir gün içerisinde geçirdiği çeşitli olayların aynı gün Streamberry adlı bir dijital içerik platformunda (Netflix taşlaması) dizi olarak yayınlanması ekseninde gelişmektedir. İtibarı zedelenen, işinden olan, sevgilisi tarafından terk edilen Joan, dizinin kaldırılması ile ilgili hukuki girişimleri de faydasız olunca diziye karşı savaşında kendisini canlandıran Salma Hayek'in dikkatini çekmek ve kendi safında mücadele etmesini sağlamak amacıyla onun imajını zedeleyecek bir plan kurgular. Joan'ın neden bu tür hareketler yaptığını öğrenmeye çalışan Hayek, Joan'a ulaşır ve ikili diziyi durduracak tek seçeneğin kuantum bilgisayarını yok etmek olduğu sonucuna varırlar.

Temalar metnin (dizinin) içinden alıntılarla desteklenmiştir. Söz konusu temalar tablo 1'de sunulmaktadır:

Tablo 1. Temalar	
Temalar	Açıklama
Dijital Gözetim	Joan'ın hayatının bir diziye dönüşmesini izlemesi
Kullanıcı Sözleşmeleri	Joan'ın dizinin kaldırması ile ilgili avukatına yaptığı başvurunun kullanıcı sözleşmesine takılması
Yapay Zekâ ve Deepfake	Dizinin kuantum bilgisayar ile üretilmesi, dizide Joan'ı Salma Hayek'in dijital bir versiyonunun canlandırması
Gerçeklik Manipülasyonu	Joan'ın hayatının abartılı ve çirkin yönleriyle yeniden kurgulanması

Kullanıcı Sözleşmeleri: Bölümün incelenmesi ile ortaya çıkan temalarından ilki kullanıcı sözleşmeleridir. Nitekim abartılı bir şekilde hayatı dizi olarak yayınlanan Joan, avukatıyla görüşerek dizinin kaldırılmasını ister. Ancak kullanıcı sözleşmesi buna engel olur. Daha önce böyle bir sözleşme görmediğini belirten Joan'a avukatı; bunu kâğıt üzerinde görmediğini ancak Streamberry'e kayıt olurken telefonunda çıkmış olabileceğini ve "kabul"e basarak bu onayı verdiğini aktarır. Avukatı bu durumu "Bunu sömürme hakkını onlara sen vermişsin" diyerek özetlemektedir.

Dizide kendi yaşamındaki benzerlikler ile olan biteni anlamaya çalışan Joan, bir diğer şoku ise işten çıkarılmakla yaşamaktadır. İşten çıkarılma sebebi ise aslında bir gün önce bir çalışanı işten çıkartırken aralarında geçen ve 3. şahısların duymadığı ve görmediği konuşmaların dizide paylaşılması olarak belirtilmektedir. Yardımcısı Joan'a işten çıkarılma sebebini, "Sandy'i kovduğun sahnede bütün algoritma, veri sunucusu, karbon ayak izi meselesini ifşa ettin. Gizlilik sözleşmesini ihlal ettin" diyerek açıklamaktadır. Tüm bu detayların dizide de yansımaları yani şirketin bilgilerin sızdırılması Joan'un işine son verilmesinde etkili olmaktadır. Bir sözleşmeyle hayatı dizi olan Joan, bir sözleşmeyle de işinden olmuştur. Aslına tam da Joan'ın uğruna savaştığı şey yani kişisel verilerinin ihlal edilmesi aynı zamanda işine son verilmesinin de sebebi olması anlamında oldukça ironiktir.

Sözleşme bariyerine takılan sadece Joan değildir. Dizinin yayından kaldırılabilmesi amacıyla Hayek'in imajını zedeleyici hareketlerde bulunan Joan, -kilisedeki bir düğün merasimini basıp, dışkısını yapması- onun dikkatini çekmeyi başarır. Avukatıyla görüşen Hayek, görüntüsünün telif haklarının Streamberry'e satıldığını, imzaladığı sözleşme gereğince yasal anlamda yapılacak bir şey olmadığı öğrenir. Avukatı Hayek'e "Streamberry'le olan görüntü hakları anlaşmanız. 39. Sayfa, 8. madde. Joan'ın bulunabileceği faaliyet ve hareketleri bizzat içeriyor, bunlar arasında dışkı ve ötesi de var" açıklamasını yapar. Hayek ise "Roma katoliğiyim ben. Ninem Rosa rahibe olacaktı. Bunu görürse kalpten gider. Bu iğrenç deepfake ahlaksızlığıyla nineceğimi öldürmeye hakları var mı?" sorusunu sorar.

Gözetim: Araştırma kapsamında ortaya çıkan bir diğer tema gözetimdir. Başlı başına Joan'ın hayatının bir dizi olması onun gözetime tabi olduğunu göstermektedir. Dizide Joan ile ilgili her detay; saç modelinden kullandığı arabaya ve gün içerisinde yaşadığı her şeye kadar neredeyse birebir kopyadır. Nitekim Joan'ın nişanlısı Krish dizi izlemek için Streamberry'i açtıklarında, dizinin isminden karakterin saçına, yatak odasından dış macununa kadar her şeyin çok benzer olduğunu söyler.

Gözetim temasına ilişkin bir başka unsur ise Joan ile avukatı arasında geçen diyaloglarda ortaya çıkmaktadır. Kendisine ait tüm bu detayları nasıl bilebildiklerini merak eden Joan'a avukatı bu durumu şöyle açıklamaktadır:

"Mesela telefonunuzu masaya bıraktınız, mutfakta arkadaşınızla konuşuyorsunuz, ayakkabı kokusu spreyi dediniz, sonra bilgisayar açtınız, önünüze ne çıkıyor? Koku spreyi reklamı. Sonra e-posta geliyor, konusu koku spreyi. Sokakta yürüyorsunuz, yine sprey... Kaçamıyorsunuz... Öyle biliyorlar."

Gözetim temasına ilişkin olarak bir diğer unsur ise Streamberry CEO'su Mona Javadi'nin söz konusu platformla ilgili bir gazeteciye verdiği röportajda görülmektedir. Javadi, "Amacımız veri sistemimizdeki 800 milyon kişinin her biri için sistemimiz tarafından anında üretilen eşsiz, kişiye özel içerikler sunmak" diyerek dijital platformların bireyler hakkında ne derece veri toplayabildiğini gözler önüne sermektedir. Gözetime ilişkin bir diğer unsur da Joan ve Salma Hayek'in kuantum bilgisayarının olduğu odaya girdikleri sahnede görülmektedir. Ekranda kendini gören Joan (Annie Murphy), orada olması gerekenin Salma Hayek olduğunu söylerken, şuan dizide olduklarını Kaynak Joan'ın ise gerçeklikte yaşadığını öğrenirler. Nitekim gerçeklikte yaşayan Joan, ofisteki bilgisayarının kamerasından izlenirken görülmektedir. Gözetim temasına ilişkin bir diğer unsur ise dizinin sonundaki sekansta görülmektedir. Kuantum bilgisayarını parçalayarak yok eden Joan ve dizide onu canlandıran Annie Murphy, dijital kelepçelerle hayatlarına sürdürürlerken, devletin güvenlikleştirme politikasıyla gözetim altında tutulmaya devam etmektedirler.

Yapay Zekâ ve Deepfake: Araştırma kapsamında ortaya çıkan bir diğer tema ise yapay zekâ ve deepfake'dir. Dizideki her detay kişisel verilerin toplanıp analiz edilmesiyle yani yapay zekâ yöntemlerinin kullanılmasıyla üretilmektedir. Joan'ın gün içerisinde yaşadığı her olay kuantum bilgisayarı ile aynı gün üretilebilmektedir. Kuantum bilgisayarı ise Streamberry CEO'su Mona Javadi tarafından; "Koskoca çoklu evrenler yaratabilen, sınırsız bir içerik üreticisi ve ürettiği bu dünyalar içinde çekim, tanıtım, dizilerin eksiksiz montajı gibi aylar süren işleri yapabilen" bir bilgisayar olarak nitelendirilmektedir. Dizide deepfake kavramı ise ilk olarak Joan'ın avukatıyla konuştuğu sahnede vurgulanmaktadır. Kullanıcı sözleşmesi gereğince yasal dayanağı bulunmaya Joan, Salma Hayek'e dava açarak bu durumdan kurtulabileceğini düşünmektedir. Avukatı ise teknik olarak dizide Hayek'in dijital bir kopyasının kullanıldığını, Hayek'in görüntüsünün telifini söz konusu platforma sattığını söyleyerek tüm dizinin bilgisayar ürünü olduğunu bildirir.

Dizinin final sahnesi de yapay zekâ unsurları ile bezenmiştir. Hayek gerçek anlamda dizi de hiçbir şekilde yer almazken, bölümün sonunda iç içe geçmiş katmanlardan oluşan kurgusal bir evrenin içerisinde bulunduğu fark edilmektedir. O ana kadar dizide görülmeyen gerçek Joan ortaya çıkar ve dijital kopyası canlandırılan kişinin Annie Murphy olduğu anlaşılır. Annie Murphy'nin ileri kurgusal versiyonu Salma Hayek, -sadece ismen geçse de- Salma Hayek'in ileri kurgusal versiyonu ise Cate Blanchett olarak kurgulanmıştır. Yani kaynak Joan diziyi izlerken Annie Murphy'yi, Annie Murphy diziyi izlerken Salma Hayek'i, Salma Hayek diziyi izlerken ise Cate Blanchett'i "Joan" karakterinde izlemektedir. Joan, kuantum bilgisayarına baltayla vurmayı planlarken, Mona Javadi ise onu "tüm kurgusal evrenleri ve kendini gerçek sanan milyarlarca simülasyon insanı öldüreceği" konusunda uyarır. Ancak Joan (Murphy) bu anın esinlendiği olayların zaten gerçekleştiğini ve bu kararın kendisine ait olmadığını söyler. Nihayetinde kuantum bilgisayarı parçalandığında, mevcut kurgusal katmanlar yok olur ve herkes bir kurgusal seviye geri gerçekliğe kaydırılır. Kaynak Joan Murphy'nin yerini alır; Murphy Hayek'in yerini alırken görülür (Lee, 2024).

Gerçeklik Manipülasyonu: Dizide kapsamında ortaya çıkan bir diğer tema ise gerçekliğin manipülasyonudur. Dizide Joan'a dair her detay aşırı abartılarak ve korkunç taraflarına vurgu yapılarak yansıtılmaktadır. Bu anlamda gerçeğin manipüle edildiğini söylemek mümkündür. Joan avukatıyla görüşmesinde dizide kendisine dair her şeyin abartıldığını söylerken, avukatı ise kullanıcı sözleşmesinin 53. sayfa, 12 maddesini hatırlatarak, kurgusal amaçlar için karakter ve diyalog üretilebileceğini bildirir.

Joan karakterinin neden bu kadar "iğrenç" ve olumsuz olarak yansıtıldığı ise Mona Javadi'nin gazeteciyle yaptığı röportajda şu şekilde açığa çıkmaktadır:

Test aşamasında daha olumlu içerikler denedik ama deneklerimizin hiç ilgisini çekmedi. Kendilerine dair nörotik görüşleriyle hiç uyuşmadı. Ama onun yerine zayıf, bencil, korkak anlarına odaklandığımızda en içten korkularını doğrulayıp dehşetten donakalmalarına sebep oldu. Etkileşimi çok artırıyor. Gözleri ekrana kilitleniyor.

Bununla birlikte birçok sahnede gerçekliğin manipüle edilmesinin izlerini görmek mümkündür. Örneğin, Joan'ın Sandy'nin iş yerinden ayrılmasını izlerken yanlışlıkla kalemi üzerine düşürmesi, dizi de bunu bilinçli bir şekilde yaptığı yönünde gösterilmektedir. Yine diziyi izleyen Joan'ın yardımcısı kendisinin canlandırıldığı sahneleri "dünyanın en abartılı eşcinselini yapmışlar" diyerek yorumlarken görülmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Araştırmada, yayınlanan her bir bölümünde teknolojinin karanlık yüzüne vurgu yapan ve insanlığı gelecekte götüreceği noktalara dair öngörülerde bulunan Black Mirror'ın 6. sezonunun ilk bölümü olan "Joan is Awful" (Joan İğrenç Biri) analiz edilerek bulguları ortaya konmuştur.

Bölümün ana temalarından biri gözetime vurgudur. Bölümün hikâyesinde de bahsedildiği üzere Joan'ın hayatındaki tüm detaylar seyirlik bir malzemeye dönüşmüştür. Dahası veri tabanında yer alan diğer izleyiciler de bir izleme malzemesi olarak konumlanmaktadır. Bölümün başında psikoloğu ile görüşen Joan, hayatının ana karakteri olmadığından bahse-

derken bir anda kendisini binlerce insanın izlediği bir dizinin içinde bulması da ironiktir. Joan'a dair tüm bu detaylar ise tıpkı avukatıyla olan görüşmesinde geçtiği gibi mobil telefon ve dijital mecraları kullanırken ortaya çıkan verileri neticesinde elde edilmektedir. Bu noktada Kalaman'ın da ifade ettiği gibi sosyalleşme, haz ve merak gibi sebeplerle bireysel fotoğraf ve videolarından ikamet yerlerine, kimlik bilgilerinden yediklerine kadar şahsına ait her türden bilgiyi sosyal medyada paylaşma açan ve daha fazla görmek-bilmek ve daha fazla görünür olmak-bilinmek arzusunda olan bireyler, bu amaçta kendilerini gözetime açmakta, bireysel ve mahrem bilgilerini diğer birey, kurum ve kuruluşların yararına sunmaktadır. Bu kapsamda kişiler bir veri öznesi olarak konumlanırken, yaşamları farklı noktalardan ihlale uğramaktadır (Kalaman, 2019, s. 576).

Dizide vurgu yapılan bir diğer tema kullanıcı sözleşmeleridir. Bulgularda ortaya konduğu gibi ana karakter Joan'ın hayatının dizi olması karşısında, dizinin kaldırılmasına yönelik girişimleri söz konusu dijital platforma kayıt olurken onaylanan sözleşmeye takılmıştır. Dijital platformların kişilere sunduğu gizlilik politikaları ve kullanıcı sözleşmeleri ise şunları içermektedir:

...Dijital platformların kullanıcılarına sunduğu gizlilik politikaları ile kullanıcı sözleşmeleri temelinde, kullanıcılara sahip olduğu hakları anlatan ve kişisel verilerin neden ve nasıl toplandığını, saklandığını, işlendiğini, kimlerle paylaşıldığını, veri güvenliğinin nasıl sağlandığını ve bu veriler ile ne yapıldığını açıklayan metinlerdir. Uygulamayı kullanmaya devam edebilmek için sözleşmelerin kullanıcılar tarafından onaylanması ise kısaca kullanıcının, kendisine aktarılan bilgileri okuduğunun, anladığının ve rıza gösterdiğinin işaretidir. (Turancı, 2021, s.174)

Kırık ve Ergün'ün (2013) de belirttiği gibi "Özellikle sosyal ağlarda hesap açmadan önce tüm bilgilere erişim izni istenmekte bu sayede kullanıcıların sosyalleşme adına yaptıkları paylaşım bir veriye dönüşmekte ve kullanılmaktadır" (s.430). Dahası çoğu birey sözleşmeleri okuma zahmetine girmemekte, bir çırpıda sözleşmeyi imzalayarak platformlara ve içeriklerine bir an önce erişmek istemek-

tedir. Bunun en önemlisi sebebi ise kullanıcı sözleşmelerinin yüzlerce sayfadan oluşması ve oldukça küçük puntolu yazılmasıdır. Oysa Avrupa Birliği Genel Veri Koruma Tüzüğü'nün "Veri öznesinin haklarının kullanımına ilişkin şeffaf bilgi, bilgilendirme ve yöntemler" başlıklı bölümünün 12/1. maddesi konuya şu şekilde açıklık getirmektedir:

Veri sorumlusu spesifik olarak bir çocuğa yönelik her türlü bilgi başta olmak üzere işleme faaliyeti ile ilgili olarak 13 ve 14. maddelerde atıfta bulunulan her türlü bilgi ile 15 ilâ 22. ve 34. maddeler kapsamındaki her türlü bilgilendirmeyi kısa ve öz, şeffaf, anlaşılır ve kolayca erişilebilir bir biçimde, açık ve sade bir dil kullanarak veri öznesine sağlamak üzere uygun tedbirleri alır. (AB Genel Veri Koruma Tüzüğü, 2016)

Bölümde yapılan bir diğer vurgu da yapay zekâ ve deepfake üzerinedir. Nitekim dizi kuantum bilgisayar sayesinde senaryo, çekim ve kurgu işlemlerini dijital olarak çok kısa bir sürede –hatta aynı gün içerisinde– yapabilmektedir. Dizide Joan'ı canlandıran ise ünlü oyuncu Salma Hayek'tir. İşin ilginç olan yanı ise Salma Hayek'in gerçek ve fiziksel anlamda dizide bulunmaması, yüzünün deepfake teknolojisi kullanılarak canlandırılmasıdır. Başka bir ifadeyle Hayek, kendi görselinin kullanım imtiyazını söz konusu platforma satmış, platform da kuantum bilgisayarının deepfake üretebilme kabiliyetiyle Hayek'in imajını kullanmıştır (Yurdakul, 2023). Guardian'ın yazarlarından Stuart Heritage'a göre bölüm, "yapay zekâ eninde sonunda tüm aktörlerin yerini alacak" Joan is Awful boyunca işlenen bir tema olarak yorumlanmaktadır. Sag-Afta grevinin de ana odaklarından birisi olduğuna dikkat çeken Heritage, yapay zekânın yakında tüm sinema oyuncularını kullanılamaz hale getirme potansiyelinden bahsederken, sendika üyelerinden birinin şunları söylediğini aktarmaktadır: "Oyuncular Black Mirror'ın Joan is Awful'unu geleceğin bir belgeseli olarak görüyorlar, benzerlikleri satılıyor ve yapımcıların ve stüdyoların istediği şekilde kullanılıyor. Biz sağlam bir yol istiyoruz. Stüdyolar 'bize güvenin' diye karşılık verdi - biz güvenmiyoruz" (Heritage, 2023).

Bölümde yapılan diğer bir vurgu ise gerçekliğin medya yoluyla manipüle edilmesidir. Kul-

lanıcının muhteşem yönlerinin yapmacık bir biçimde kendi sosyal medya mecralarında paylaşılması, yapımcıların izleyicinin gerçek manada izlemek istediklerine, yani bireylerin berbat yanlarına yönelmelerine sebep olmuştur (Yurdakul, 2023). Dolayısıyla Joan'ın yansıtılma biçiminin abartılı ve korkunç olması medyanın gerçekliği yeniden nasıl kurguladığını ve kurgu-gerçek arasındaki farkın nasıl flu hale geldiğini göstermektedir.

Sonuç olarak; Joan'ın yasal yollarla hakkını arayamıyor oluşu, büyük çaptaki teknoloji şirketlerinin kullanıcı sözleşmeleri yoluyla bireylerin özgürlüğünü nasıl azalttığını göstermektedir. Oysa dijital mecraların da sorumluluğu kullanıcılara atmak yerine kullanıcı sözleşmelerini kısa, anlaşılır ve sade bir dille aktarması, dahası insan hak ve hürriyetine saygılı yaklaşması son derece önemli görünmektedir. Joan'ın gündelik hayatının kayda alınması ve yayınlanması da dijital platformların bireyler üzerindeki gözetim kapasitesini ve bunun ortaya çıkarttığı etik sorunlara vurgu yapmaktadır. Joan'a dair gerçekliğin çarpıtılarak yansıtılması medyanın gerçeği yeniden üretme/kurgulama gücü ile sansasyonel ve olumsuz içeriklerin daha fazla ilgi çektiğini göstermektedir. Dizinin tamamen kuantum bilgisayarla üretilmesi yapay zekânın gelecekte sinema ve dizi endüstrisinde ne derece etkili olacağına dikkatleri çekerken, Salma Hayek'in dijital versiyonunun onun hoşuna gitmeyecek şekilde kullanılışı ise deepfake'in etik anlamdaki sorunlarını gündeme getirmektedir. Nitekim dizide Hayek'in "Yüzyıllık sinemayı alıp bir uygulamaya indirgediler" sözleri sinema ve yapay zekâ ilişkisine bir eleştiri niteliğindedir.

Extended Abstract

As the internet and communication technologies are developing day by day, the way media is structured has also changed, and the internet and internet-based communication environments have begun to be referred to as new media. While it has become possible to carry out all forms of communication, such as audio, written and visual, in new media environments, the presence of a feedback mechanism, the ability of users to participate in content production and to be included in these contents with elements such as comments, messages, etc., has positioned new

media in a different place than traditional media. Moreover, it has become extremely easy to access content that is accessed from different tools (newspaper, radio, television, cinema) in traditional media from a single device with internet access (mobile phone, tablet, laptop, etc.).

Along with these positive aspects of new media that make human life easier, there are also some negative aspects. In fact, new communication technologies can have negative aspects that can infiltrate a person's private areas. Especially everyone who has smart technological tools has automatically opened themselves to surveillance. From the banking transactions we make over the internet to the e-commerce sites we shop at, from the social media platforms we use to the web pages we browse on the internet, all our movements are recorded and used as data. Undoubtedly, surveillance activities are not a phenomenon that only takes place in the internet and new media era. Throughout history, governments that want to maintain their dominance have benefited from surveillance in various ways. However, technologies mediated by the internet and new media have made the practice of surveillance much more systematic, and have simplified the process of obtaining, processing and, when necessary, selling data. In this context, this process called big data is a concept used to explain "data masses that cannot be managed or analyzed with traditional "local" techniques carried out on a single server or desktop computer and that come from millions of sources (such as data from a search engine's repository, internet searches, Wikipedia's database)" (European Digital Rights, 2013, p.11). Personal information that emerges through people's interactions via digital platforms has become a commodity that can be bought and sold in information economies, and it has become possible for a big picture of everything to emerge as a result of more individual data sharing in these environments in order to reach better services and products (Eroğlu, 2018, p.131). On the other hand, the user agreements and user policies prepared by social network platforms for their users also include their consent to share with third-party institutions and organizations. Again, this issue allows individuals' data to be used as a marketing

element, while an individual researching any product may be exposed to advertisements for the relevant product and similar products on their social networks (Hanaylı et al., 2018, p.393). The most recent example of this is the 'Cambridge Analytica Scandal'. With this scandal, the data of individuals who voluntarily revealed their personal data within the framework of Facebook's security commitment was collected by the research company Cambridge Analytica without their knowledge and permission, and it made it possible for some politicians to create advertisements and discourse suitable for the target audience (Aksoy & Türkölmez, 2020, p.48).

In addition to new media, another concept that has entered our lives is artificial intelligence. While people's lives have become easier with artificial intelligence applications used in many areas from health to trade, transportation, entertainment and education, analyzing and processing large data sets has also been simplified considerably. However, just like in new media environments, it has become much easier to perform surveillance in a more detailed and systematic way with artificial intelligence. Moreover, it has become possible to produce realistic images, videos and sounds based on the obtained data. In this context, just like new media, artificial intelligence methods and tools can also have negative aspects. Especially with artificial intelligence, which has developed considerably in producing visuals, videos and sounds and continues to develop every passing day, it has become possible to make a person do things they have never done and talk about things they have never talked about. Examples such as adding a person's face to obscene video content or producing videos that are difficult to distinguish from the real thing by using the faces, facial expressions and voices of politicians are increasing day by day. The most critical point of the issue is that videos and sounds of individuals can be created without their permission.

In this context, "Joan is Awful", the first episode of the 6th season of Black Mirror series, was analyzed and as a result of the qualitative content analysis, it was determined that it touches on the themes of surveillance, user agreements, manipulation of reality, artificial intelligence and deepfake.

Kaynakça

- Aksoy, A., & Türkölmez, O. (2020). Dijital çağda demokrasiyi çağırmak: Cambridge Analytica skandalı. *Journal of Political Administrative and Local Studies*, 3(1), 41-59.
- Arslandaş-Toktaş, S., Binark, M., Dikmen, E. Ş., Fidaner, I. B., Küzeci, E., & Özaygen, A. (2012). Türkiye'de dijital gözetim T.C. kimlik numarasından e-kimlik kartlarına yurttaşın sayısal bedenlenişi. *Alternatif Bilişim Derneği Yayınevi*.
- Aslanyürek, M. (2016). İnternet ve sosyal medya kullanıcılarının internet güvenliği ve çevrimiçi gizlilik ile ilgili kanaatleri ve farkındalıkları. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 3(1), 80-106.
- Avrupa Birliği Başkanlığı . (2016, Nisan 27). (AB) 2016/679 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü (Genel Veri Koruma Tüzüğü). <https://www.ab.gov.tr/siteimages/resimler/Nihai-AB-B-HCDB-GDPR.pdf> adresinden alındı
- Ay, A., & Sezer, Ö. (2019). Dijitalleşmenin güvenleştirme vaadi: Dijital hapisaneler. F. Aydoğan (Ed.) içinde, *Endüstri 4.0 ve dijital medya* (s. 113-136). Der Yayınları.
- Aydoğan, F. (2019). Tekno-metalaşan ve "emeğe" dönüşen oyun. F. Aydoğan (Ed.) içinde, *Endüstri 4.0 ve dijital medya* (s. 57-71). Der Yayınları.
- Bauman, Z., & Lyon, D. (2016). Akışkan gözetim (2. b.). (E. Yılmaz, Çev.) Ayrıntı Yayınları.
- Bayraktutan, G. (2013). Sosyal medyada etkileşim. M. C. Öztürk (Ed.) içinde, *Dijital iletişim ve yeni medya*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Binark, M., & Löker, K. (2011). Sivil toplum örgütleri için bilişim rehberi. Sivil Toplum Geliştirme Merkezi.
- Binark, M. (2015). Yeni medya çalışmaları özel sayısı hakkında: Neden? *Folklor/Edebiyat*, 21(83), 9-18.
- Birsen, H. (2013). Değişim aracı olarak yeni medya. M. C. Öztürk (Ed.) içinde, *Dijital iletişim ve yeni medya*. Anadolu Üniversitesi Yayınları
- Büyüköztürk, Ş., Kılış Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2021). Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri (30 b.). Pegem Akademi.
- Chesney, C., & Citron, D. (2019). Deep fakes: A looming challenge for privacy, democracy, and

national security. Calif. L. Rev., 107, 1753-1820.

Copeland , B. (2025, February 27). artificial intelligence. Encyclopedia Britannica: <https://www.britannica.com/technology/artificial-intelligence> adresinden alındı

Dijk, J. V. (2018). Ağ toplumu (2. b.). (Ö. Sakin , Çev.) Epsilon Yayınevi.

Dolgun , U. (2010). Çalışma yaşamında gözetim. Journal of Social Policy Conferences , 507-539.

Dolgun, U. (2005). Enformasyon toplumundan gözetim toplumuna: 21. yüzyılda gözetim, toplumsal denetim ve iktidar ilişkileri. Ekin Kitabevi.

Eroğlu, Ş. (2018). Dijital yaşamda mahremiyet (gizlilik) kavramı ve kişisel veriler: Hacettepe Üniversitesi bilgi ve belge yönetimi bölümü öğrencilerinin mahremiyet ve kişisel veri algılarının analizi. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi , 35(2), 130-153.

European Digital Rights. (2013). Veri korumaya giriş. (H. Balkanlar , Çev.) Alternatif Bilişim Derneği.

Farid, H., Davies, A., Webb, L., Wolf, C., Hwang, T., Zucconi, A., & Lyu, S. (2019, September 12). Deepfakes and audiovisual disinformation. GOV.UK: <https://www.gov.uk/government/publications/cdei-publishes-its-first-series-of-three-snapshot-papers-ethical-issues-in-ai/snapshot-paper-deepfakes-and-audiovisual-disinformation#fnref:1> adresinden alındı

Filibeli , T. E. (2018). Kullanıcı türevli içerik ve yurttaş medyası: Haberin dönüşümü, sınırlar ve olanaklar. Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi (29. Özel Sayısı), 453-469.

Foucault, M. (1992). Hapishanenin doğuşu. (M. A. Kılıçbay , Çev.) İmge Kitabevi.

Giddens , A. (2008). Ulus devlet ve şiddet (2. b.). (C. Atay, Çev.) Kalkedon.

Hanaylı, M. C., Sebetci, Ö., Topal , A., & Dönük , G. (2018). Dijital ortamda kişisel veri güvenliği ve sosyal medya. Kesit Akademi Dergisi(16), 389-409.

Hasan , H. R., & Salah, K. (2019). Combating deepfake videos using blockchain and smart contracts. Ieee Access, 41596-41606.

Heritage , S. (13, July 13). Joan Is Awful: Black Mirror episode is every striking actor's worst

nightmare. The Guardian: <https://www.theguardian.com/tv-and-radio/2023/jul/13/joan-is-awful-black-mirror-striking-actors-nightmare> adresinden alındı

İspir , B. (2013). Yeni iletişim teknolojilerinin gelişimi. M. C. Öztürk (Ed.) içinde, Dijital iletişim ve yeni medya. Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Kalaman , S. (2019). Yeni medya ve dijital gözetim: Türkiye'deki sosyal medya kullanıcıları üzerine bir araştırma. Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 26(2), 575-594.

Kara , T. (2013). Sosyal medya endüstrisi . Beta Yayıncılık .

Karakehya , H. (2009). "Gözetim ve Suçla Mücadele": Gözetimin tarihsel gelişimi ile yakın dönemde gerçekleştirilen hukuki düzenleme ve uygulamalar bağlamında bir değerlendirme. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi , 58(2), 319-358.

Kırık , A. M. (2017). Yeni medya aracılığıyla değişen iletişim süreci: Sosyal paylaşım ağlarında gençlerin konumu . Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 5(1), 230-261.

Kırık , A. M., & Ergün , S. (2019). Instagram üzerinden sosyal medyada gözetim, mahremiyet ve teşhir. N. Güngör (Ed.) içinde, Üsküdar Üniversitesi 6. Uluslararası İletişim Günleri Dijital Dönüşüm Sempozyumu tam metin bildiri kitabı (s. 428-448). Üsküdar Üniversitesi.

Kuş , O. (2016). Dijital dönüşümün kısıyında: Büyük veri, bilgi keşfi ve halkla ilişkiler. N. Timisi (Ed.) içinde, Dijital kavramlar, olanaklar, deneyimler (s. 109-126). Kalkedon Yayınları.

Lee, S. (2024, July 17). TUDUM. Let's try and explain the mind-melting Black Mirror episode 'Joan Is Awful': <https://www.netflix.com/tudum/articles/black-mirror-joan-is-awful-ending-explained> adresinden alındı

Lister , M., Dovey , J., Giddings , S., Grant, I., & Kelly, K. (2009). New media: A critical introduction (2nd Edition b.). Taylor & Francis.

Lyon , D. (1994). The electronic eye: The rise of surveillance society. University of Minnesota Press.

Lyon, D. (2013). Gözetim çalışmaları. (A. Toprak , Çev.) Kalkedon Yayınları.

Manovich , L. (2021). Alan Kay ve evrensel med-

ya makinesi. F. Aydoğan (Ed.) içinde, Yeni medya kuramları 1 (s. 47-70). Der Yayınları.

Marshall, G. (2005). Sosyoloji sözlüğü (2. b.). (O. Akinhay , & D. Kömürcü , Çev.) Bilim ve Sanat Yayınları.

Marx , G. T. (2002). What's new about the "new surveillance"? Classifying for change and continuity. *Surveillance & Society*, 1(1), 9-29.

Okmeydan , S. B. (2017). Postmodern kültürde gözetim toplumunun dönüşümü: 'Panoptikon'dan 'sinoptikon' ve omniptikon'a. *AJIT-e: Academic Journal of Information Technology*, 8(30), 45-69.

Öztürk , S. (2013). Filmlerle görünürlüğün dönüşümü: Panoptikon, süperpanoptikon, sinoptikon. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi* (36), 132-151.

Payne , L. (2025, Feb. 24). Deepfake. *Encyclopedia Britannica*: <https://www.britannica.com/technology/deepfake> adresinden alındı

Poster , M. (2021). Postmodern gerçeklikler. F. Aydoğan (Ed.) içinde, Yeni medya kuramları 1 (s. 113-139). Der Yayınları.

Robson , C. (2017). Bilimsel araştırma yöntemleri: Gerçek dünya araştırması (2. b.). (Ş. Çinkır , & N. Demirkasımoğlu, Çev.) Anı Yayıncılık.

Say, C. (2018). 50 soruda yapay zekâ (7 b.). Bilim ve Gelecek Kitaplığı.

Scientist , N. (2021). Düşünen makineler yaklaşan yapay zekâ çağı ve insanlığın geleceği . (S. Öksüz, Çev.) Say Yayınları .

Sucu, İ. (2012). Gözetim toplumunun karşı ütopya yüzü: İktidar güçleri ve ötekiler. *Atatürk İletişim Dergisi*(2), 125-139.

Şimşek , A. (2015). İletişim araştırmalarında paradigma değişimi. B. Yıldırım (Ed.) içinde, İletişim araştırmalarında yöntemler uygulama ve örneklerle (s. 155-197). Literatürk.

Techtarget. (2024). What is AI? Artificial Intelligence explained. Techtarget: <https://www.techtarget.com/searchenterpriseai/definition/AI-Artificial-Intelligence> adresinden alındı

Toprak , A., Yıldırım , A., Aygül, E., Binark , M., Börekçi, S., & Çomu , T. (2014). Toplumsal paylaşım ağı facebook: "Görülüyorum öyleyse varım" (2. b.). Kalkedon.

Turancı, E. (2021). Dijital dünyada kişisel veri ve etik: Gizlilik politikası bağlamında "# whatsapp-siliyoruz" krizinde kullanıcı tepkilerini anlamak. *TRT Akademi*, 6(12), 272-295.

Tümürtürkan, M. (2010). Gündelik hayatın gözetimi: Panoptikon toplumu. *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 2(3), 1-19.

Yurdakul , A. D. (2023, Haziran 18). 10haber. Black Mirror yayında: Netflix hayatınızı çalabilir: <https://10haber.net/kultur-sanat/dikkat-anlasmayi-imzalamadan-once-kosullari-dikkatli-okumadaysaniz-eger-netflix-hayatinizi-calabilir-203600/> adresinden alındı.